

ELŐSZÓ

Mintegy másfél éve határozta el a Polányi Mihály Szabadelvű Filozófia Társaság választmánya, hogy 1998-ban egy magyar nyelvű számot adunk ki, folytatva ezzel azt a hagyományt, hogy Polányi írásait ne csak eredetiben, de fordításokban is publikáljuk. Már-már úgy tűnt, hogy anyagi okok miatt veszélybe kerül e szám terve, de azután – szerencsére – sikerült elhárítani az akadályokat, s ez év nyarán hozzáláthattunk a terv megvalósításához.

A tanulmányok válogatását Frank Tibor, a *Polanyiana* szerkesztőbizottságának tagja vállalta magára, mindenekelőtt azt tartva szem előtt, hogy Polányinak az ismeretelmélet, a tudományfilozófia és az etika tárgykörébe eső azon írásait ajánlja közlésre, amelyek a hazai olvasó számára nem, vagy csak alig ismertek.

Az itt közölt tanulmányokat Polányi 1945 és 1972 között írta, néhányat közvetlenül azután, hogy a fizikai kémiáról átváltott a filozófiára, a zömét azonban az 50-es és 60-as években, amikor már sorra jelentek meg nagyobb lélegzetű munkái. Polányit – mint ezt írásai is bizonyítják – nyilvánvalóan az a szándék vezette, hogy önmaga számára is világossá tegye, mivel tud hozzájárulni a filozófiai és társadalmi problémák tisztázásához.

Polányi ezért újra és újra feltesz bizonyos kérdéseket, hogy azok fényében ellenőrizze, s ha jónak látja, korigálja korábbi álláspontját.

Az itt közölt tanulmányoknak akár közös mottója is lehetne „A tudományos kutatás szabadságának alapjai” című 1947-ben publikált írásának az a mondata, amelyben hitvallást tesz a tudomány, a tudományos kutatás, illetve a legszélesebb értelemben vett szabadság mellett. „Szabad az a nemzet – hangsúlyozza az említett tanulmányában – amelynek polgárai érzékenyek arra, mit követel a lelkiismeretük, és nem félnek követni lelkiismeretüket”.

Meggyőződése, hogy sem a tiszta, sem az alkalmazott tudományok nem képesek fejlődni szabadság nélkül, ezért elutasít minden olyan próbálkozást, amely a tudomány tervezésére, korlátok közé szorítására irányul. A Szovjetunióban a tudomány tervezése – szögezi le Polányi – eleve gátat szab minden fejlődésnek, rossz úton járnak azok a nyugati tudósok is, akik ezt a modellt kívánják követni. (Tudvalevő, hogy Polányi éles támadást intézett az 50-es években J. Bernal és más angol tudománytörténészek, tudományfilozófusok ellen, mert kritika nélkül elfogadták a szovjet tudósok tudománytervezési koncepcióit.)

Polányi sajnálattal állapítja meg, hogy még az alapfogalmak és terminus technicusok körül is zavarok és félreértések uralkodnak.. Például a „tudás”, a „tudomány”, a „tudományos megismerés”, a „tudományos felfedezés” stb. nélkülözik az „érték”, a „megbízhatóság”, az „igazság” és a „felelősség” kritériumait, s ezért nem is alkalmasak arra, hogy a tudományos vitákban hivatkozni lehessen rájuk.

A tudós gondolkodásának és cselekvésének legfőbb mércéje az erkölcsi felelősség kell hogy legyen – szögezi le Polányi. „Morális inverzió” nevezi azt a fajta gondolkodást és cselekvést, amely komolyan veszélyezteti korunkban a személyiség és a társadalom szabadságát. A „Tudomány és ember” című 1970-ben publikált tanulmányában kifejti, hogy a „morális inverzió” mindkét fajtája – a társadalmi és a személyes – a legnagyobb kihívás, amivel az emberiségnek a 20. században szembe kell néznie. A „morális inverzió” társadalmi méreteiben a totális elnyomásnak enged szabad teret, személyes formája pedig a szélsőséges individualizmus útját egyengeti.

Polányit igen intenzíven foglalkoztatja a test és az elme, a test és a gondolkodás viszonya. Tanulmányok egész sorát szenteli e viszony mibenlétének. A válogatásban szereplő „A test és az elme viszonya” című 1968-ban keletkezett írásában bírálja a redukcionista és a vulgarizálókat, és rámutat arra, hogy érdembeli választ a test és az elme viszonyának s e viszony jellegének a kérdésére csakis azon a létezési és szerveződési szinten adhatunk, ahol a tudat és a tudás már jelen van. Polányi példák sokaságával bizonyítja, hogy a probléma leegyszerűsítése árt a tudomány tekintélyének. Egyetlen tudományág sem formálhat jogot arra, hogy kizárólag saját magát tekintse a szóbanforgó viszony kérdésében az igazság bajnokának.

Polányi az 50-es és 60-as években még az addiginál is gyakrabban fordul a hit kérdéséhez. Abban az értelmiségi körben (Moot-kör), amelyben rendszeresen megfordul, jelentős számban vesznek részt teológusok, vallásos és világi beállítottságú intellektuelek. Polányi osztja azoknak az álláspontját, akik azt vallják, hogy a világ problémáira megoldást találni csakis valamilyen szilárd hit birtokában lehet. Ez a hit támaszkodhat valamilyen tételes vallásra, ill. kifejezheti az embernek azt a meggyőződését, hogy valamilyen magasabbrendű eszme, rendező elv segítségével helyre lehet állítani a kizökkent világot. Polányi parafrázisa érthetővé teszi, hogy itt egy erkölcsi imperativusz képezi a hit alapját. COGITO ERGO CREDO – GONDOLKODOM TEHÁT HISZEK – írja Polányi. Igen, Polányi hitt, mert hinni AKART abban, hogy a 20. században az emberiség számára van még kiút korunk válságából.

Gábor Éva

Polanyiana 7. évfolyam, 1– 2. szám, 1998

<http://www.kfki.hu/chemonet/polanyi/>

<http://www.ch.bme.hu/chemonet/polanyi/>

[Vissza a tartalomjegyzékhez](#)